

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 834701/6

בבית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו

לפני כבוד הדיינים:

הרב מאיר פרימן — אב"ד, הרב מאיר קאהן, הרב יצחק רפפורט

התובעת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד רן שובל)

נגד

הנתבע: פלוני (ע"י ב"כ טו"ר צבי גלר)

הנידון: נטל תשלום שכר לימוד שלא הוזכר בהסכם הגירושין – על מי?

פסק דין

רקע

הצדדים התגרשו בבית הדין בשנת תשע"א לאחר שבית הדין אישר הסכם גירושין ביניהם ביום כ"ו בטבת תשע"א (5.1.15). לצדדים שני ילדים משותפים האחד בן תשע שנים והשני בן שמונה שנים בהסכם הגירושין נקבע בורר מוסכם, הרב ישראל מרמרוש.

לפני בית הדין תביעת האם לחייב את האב בהוצאת חינוך הבנים בתלמוד תורה. לטענת האם הוצאות התלמוד תורה עומדות כיום על סך שבע מאות ושבעים שקלים ש"ח לחודש, האם תבעה לחייב את האב בכל הסכום, בדיונים שהתקיימו בפני ההרכב הקודם ביקשה האם לחייב את האב רק במחצית מהסכום וגם במהלך הדיון בפנינו הסכימה האם לחיוב האב רק במחצית הסכום תוך שהיא תשלם את המחצית השנייה.

בית הדין, בהרכבו הקודם, הפנה את הצדדים לבורר שנקבע בהסכם הגירושין. לפני הבורר עמדו גם תביעות נוספות של האם להגדלת המזונות. ביום כ"ח בסיוון תשע"ה (15.6.15) נתן הבורר פסק שממנו עולה שאין להגדיל את חיובי האב מעבר לאמור בהסכם הגירושין. לאחר מכן התקבלה הודעת הבורר מיום ט' באלול תשע"ה (24.08.15) שלפיה הוא מודיע שבית הדין ישוב לעיין ולהחליט. בהבהרה נוספת של הבורר מיום ה' בתמוז תשע"ה (22.6.15) נאמר שהחלטה מיום כ"ח בסיוון תשע"ה (15.06.15) עומדת בעינה, ובכל אופן יש תועלת שבית הדין ייתן את החלטתו מנקודת מבטו לצורך קיום ההחלטה.

התקיים דיון בבית הדין ונשמעו טענות הצדדים ובאי כוחם.

דעת הרוב

כאמור, מהחלטת הבורר עולה שאין לחייב את האב בחיובים נוספים על אלה המוזכרים בהסכם. עיון בפסק הבורר האמור, מעלה שקיימת בפסק הבורר התייחסות לנושא המזונות ולהוצאות נסיעה לתלמוד התורה. ואכן יש לקיים את פסק הבורר שבנושאים אלה, היות שהצדדים קיבלו את הבורר בהסכם הגירושין והבורר פעל לפי סמכותו. אמנם בפסק

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הבורר אין כל התייחסות להוצאות שכר הלימוד בתלמוד התורה של הבנים באופן ישיר. הבורר העביר חזרה את ההחלטה לבית הדין כדי שבית הדין ייתן החלטה מנקודת מבטו. גם לאחר מתן הבהרת הבורר שהחלטתו עומדת בעינה ביקש הבורר שבית הדין ייתן החלטה מנקודת המבט של בית הדין, לצורך קיום ההחלטה. משכך, על בית הדין החובה לדון ולבחון את החלטת הבורר מנקודת מבט בית הדין, כפי בקשת הבורר עצמו.

בהסכם הגירושין נקבע בסעיף 5 ביחס לחינוך הילדים כך:

“הבנים יתחנכו במוסדות לימוד חרדיים, תוך התחשבות בדעת האב, והצדדים יפעלו בדעה משותפת בכל הקשור לטובת הילדים.”

עיון בהסכם הגירושין מלמד שהצדדים ביקשו להסדיר ביניהם את כל החיובים ההדדיים שביניהם באמצעות ההסכם, לצורך כך פרטו בהסכם את כל העניינים שאותם ביקשו להסדיר ביניהם – ענייני הרכוש, המזונות, הוצאות רפואיות והסדרי הראייה. אמנם בכל ההסכם אין התייחסות להוצאות החינוך ולשכר הלימוד בתלמוד תורה; למרות ההסכמה שהילדים יתחנכו במוסדות לימוד חרדיים, דהיינו בתלמודי תורה, אין כל התייחסות בהסכם להוצאות הלימוד הנדרשות לביצועו – לחינוך המוסכם בתלמוד תורה. כך גם בהחלטת הבורר: אין כל התייחסות להוצאות החינוך בתלמוד תורה. בית הדין בדעה שיש לחלק ולהבדיל בין חיובי מזונות הילדים הנידונים בין האב והאם שהוסדרו בהסכם הגירושין לבין חיוב האב בשכר המלמד את בניו תורה – חיוב שלא הוזכר בהסכם ולא בבוררות. חיוב האב בשכר תלמוד תורה של בניו – עיקרו חיוב ישיר של האב למלמד ללא קשר לחיובים ההדדיים שבין האב והאם, וכפי שיתבאר.

דיון

חובת לימוד תורה לבנים – חובת האב ולא האם

קיימת חובה על האב ללמד את בנו תורה, כמבואר בתלמוד בבלי במסכת קידושין (דף כט עמוד א): “האב חייב בבנו למולו, ולפדותו, וללמדו תורה [...]”

בתלמוד (מסכת קידושין שם עמוד ב) מבואר שמקור החיוב האמור נלמד מהפסוק “ולמדתם אותם את בניכם”: “ללמדו תורה מנלן? דכתיב: ולמדתם אותם את בניכם.”

כך נפסק להלכה בשולחן ערוך (יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמה סעיף א): “מצות עשה על האיש ללמד את בנו תורה.”

מבואר שם שהחיוב ללמד בנו תורה חל על האב ולא על האם. כך גם ברמב”ם (הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה א): “[...] אבל קטן – אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם. ואין האשה חייבת ללמד את בנה, שכל החייב ללמוד חייב ללמד.”

לחובה זו תוקף הלכתי משפטי המאפשר גבייה מנכסי האב בעל כורחו

החיוב ללמד בנו תורה מטיל גם חיוב משפטי מדין כפייה על המצוות: אפשר לגבות מהאב את הוצאות המלמד – מאחר שחלה על האב מצוה ללמד את הבן תורה, הרי שאפשר לכופף את האב לקיים את מצוותו. בכלל הכפייה כלולה גם האפשרות לירידה לנכסי האב לצורך ביצוע התשלום למלמד.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדברים מבוארים בדברי הגהות מיימוניות (הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה א באות א), שהביא את דברי המהר"ם:

"כתב מהר"ם זצ"ל דכייפינן ליה ללמד או לשכור להם מלמדים דמאי שנא האי עשה דולמדתם אותם את בניכם משאר עשה דכייפינן לקיים כמו עשה דסוכה וכן למאן דאמר פריעת בעל חוב מצוה אמר בפרק הכותב דכופין אותו לפרוע מידי דהוי אשאר מצות עשה וכשם שאב חייב בבנו למולו ולפדותו דכופין אותו לקיים הכי נמי כייפינן ליה ללמדו תורה וכיון דהא מילתא חובה הוה ליה כשאר בעל חוב ועבדינן בהא [...] כל זה כתב מורי רבינו זצ"ל, ע"כ."

היסוד שניתן לכופף את האב לשכור מלמד לבנו ולירד לנכסיו, נפסק להלכה בשולחן ערוך (יורה דעה הלכות תלמוד תורה סימן רמה סעיף ד):

"חייב להשכיר מלמד לבנו, ללמדו [...] הגהה: והיו כופין ליה לשכור לבנו מלמד. ואם אינו בעיר, ויש לו נכסים, אם אפשר לאודועי ליה מודיעים ליה; ואם לאו, יורדים לנכסיו ושוכרים מלמד לבנו. (הגהות מיימוניות פרק א דתלמוד תורה בשם הר"מ)."

מתבאר שקיים חיוב על האב לשכור מלמד לבנו. כמו כן, אפשר לכופף את האב לקיום חיובו מדין כפייה על קיום המצוות. במקרה הצורך ניתן גם לגבות את שכר המלמד מנכסיו האב ואפילו שלא בפני האב.

בשו"ת חתם סופר (חלק ד סימן קנז) דן במקרה שבו אישה מכרה את מקום בעלה בבית הכנסת לצורך תשלום שכרו של המלמד שלימד את בנם תורה, כאשר הבעל נלקח לצבא. כשהבעל חזר הוא ניסה לערער על תוקף מכירת מקומו בבית הכנסת.

וזו תשובת החתם סופר:

"[...] בשאלתו נידון זוג איש ואישה ובן קטן ונלקח האיש לצבא המלחמה, ונתעכבה האישה שלוש שנים עד שנודע מקומו בארץ לועז. אז מכרה מקומו בבית הכנסת בעד שנים עשר זהובים ומהם פרעו ארבעה זהובים שנתחייבה למלמד עם הבן ושמונה זהובים – קנתה סוס ועגלה ונסעה למקום בעלה והיתה שם עמו ארבע שנים. ועכשיו יצא לחירות וחזרו הזוג למקומם ומערער הבעל עם הלוקח שלקח מהאישה מקומו בבית הכנסת וטוען שאין במכירת האישה כלום."

[...] אם היתה מוכרת רק לשכר שעתיד ללמוד עם הבן גם בזה נראה לי להלכה שבדין עבדית כאשר יבואר אם ירצה השם באר היטב:

הנה בהגהת מיימוניות (פרק א מהלכות תלמוד תורה) פשיטא ליה למהר"ם מרוטנבורג דכיון דחייב האב לשכור מלמד לבנו אם כן כופין ויורדין לנכסיו דמאי שנא מבעל חוב משום דפריעת בעל חוב מצוה הכי נמי מצוה [...] מוכח דמחויב להשכיר מלמד לבנו מן התורה והשתא תו שפיר יליף מהר"ם מפריעת בעל חוב דנחתין לנכסיה [...] במצוות עשה של שכירות מלמד שאין מתן שכרו בצדו כופין, וצדקו דברי מהר"ם מרוטנבורג ורמ"א דפסק כוותיה. ואם כן יורדין לנכסיו להשכיר מלמד לעתיד.

אבל לפרוע מה שכבר למד הוא מטעם בעל חוב, מכל מקום בכל אופן בנידון שלפנינו יפה עשו שמכרה מקומו בבית הכנסת ומכרה קיים [...]"

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החתם סופר מוכיח שקיים חיוב מוחלט על האב לשכור מלמד לבנו, ואף יורדים לנכסי האב לצורך ביצוע החיוב. ביחס לשכר הלימוד העתידי, יורדים לנכסי האב מדין כפייה על המצוות. ביחס לחוב עבר שנוצר בשכר המלמד, יורדים לנכסי האב מדין פריעת בעל חוב. לכן פסק החתם סופר לקיים את מכירת מקום הבעל בבית הכנסת, שנעשתה גם לצורך ביצוע התשלומים למלמד.

מהאמור עולה שקיים חיוב ישיר של האב כלפי המלמד, החיוב יוצא בדיינים היורדים לנכסי האב לצורך ביצוע התשלום למלמד. החיוב לא נושא אופי של חיוב מדין מזונות אלא מדין כפיית האב לקיום המצווה המוטלת עליו ללמד בנו תורה, או מדין כפייה לפריעת חוב של האב כלפי המלמד.

בהעדר סעיף בהסכם הפוטר מן החיוב – החיוב עומד בעינו

משכך, יש לקבוע בנדון דנן שעל שכר תלמוד תורה לא חלים הסעיפים שבהסכם האמורים ביחס לחיובי המזונות. מדובר בחיוב ישיר של האב לשכר המלמד את בנו תורה – חיוב שאליו אין כלל התייחסות בהסכם הגירושין. בהעדר סעיף בהסכם על העדר תביעות כללי, הרי שיש מקום לחייב את האב לשלם את שכר הלימוד בתלמוד תורה כפי עיקרהדין, בהעדר הסכם אחר בעניין.

בהסכם הגירושין בסעיפים 21–22 נאמר:

“21. האישה מתחייבת בזה שלא להגיש באמצעותה ו/או באמצעות כל אדם אחר מכוחה ו/או מטעמה ו/או מיוזמתה כל תביעה בשמה ו/או בשם הילדים ו/או בשם כל אדם אחר נגד הבעל ו/או נגד כל אדם אחר מטעמו, עבור מזונות מכל סוג שהוא מעבר למזונות אשר אותם חייב הבעל על פי האמור בהסכם זה וכמו כן, מתחייבת האישה כי לכל תביעה עבור מזונות הילדים מעבר לאמור בהסכם זה, היא תהיה בעל הדין הנכון.

22. האישה גם מתחייבת בזה לשפות את הבעל עבור כל הוצאותיו ו/או כל סכום אשר ייפסק נגדו ו/או אשר יחייבו לשלם, לרבות בין השאר הוצאות משפט ושכר טרחת עורך דין ו/או כל סכום מעבר למזונות ו/או באופן התשלום אשר הבעל חייב בהם על פי האמור בהסכם זה.”

מסעיפים אלה עולה שהאם אכן התחייבה לא לבקש להגדיל את חיוב המזונות, ואף התחייבה לשפות את האב אם יחויב בחיובי מזונות נוספים. אמנם מאחר שהוכח שחיוב שכר תלמוד תורה אינו חיוב של מזונות אלא חיוב ישיר של האב למלמד ומאחר שלא פורט בהסכם עניין הוצאות חינוך הילדים, הרי שלא קיימת התחייבות של האם שלא לתבוע הוצאות תלמוד תורה. כך גם לא קיימת התחייבות האם לשפות את האב אם ייפסק חיוב נגד האב בגין שכר תלמוד תורה. בנוסף לכך סעיף 22 העוסק בשיפוי לא קיבל תוקף של פסק דין.

כמו כן יש לקבוע שסמכות הבורר מתייחסת רק לחיובים המפורשים בהסכם ולא לחיובים אחרים שבהם לא קיבלו הצדדים את הבורר, שכן קבלת הבוררות בהסכם הגירושין מתייחסת רק לנושאים המפורשים בהסכם הגירושין. מאחר שבהסכם הגירושין אין התייחסות לשכר תלמוד תורה, הרי שהבוררות לא חלה על תביעת שכר הלימוד, אלא רק על ענייני המזונות ושאר הנושאים המפורשים בהסכם. כך או כך, הבורר העביר את ההחלטה לבחינת נקודת מבטו של בית הדין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

היקף החובה הממונית הרובצת על האב ללימוד בניו

נותר לברר מה כלול בחיוב האב בשכר לימוד בניו?

בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רמה סעיף ו) נפסק:

“היה מנהג בעיר שלוקח מלמד תינוקות שכר – חייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה. ואינו חייב ללמדו בשכר משנה וגמרא. והני מילי דלא אפשר – דדחיקא ליה שעתא, אבל אם אפשר ליה – מצוה לאגמוריה משנה וגמרא, הלכות ואגדות.”

בהלכה האמורה נפסק שגם אם האב דחוק מבחינה כלכלית, בכל מקרה הוא חייב בתשלום שכר הלימוד של לימודי המקרא. אמנם ביחס לשכר הלימוד של לימוד משנה וגמרא, הדבר תלוי באפשרות האב: כשידו של האב משגת קיימת מצווה על האב לשכור מלמד גם כדי ללמד את בנו משנה וגמרא. מדברי 'שולחן ערוך הרב' (ביוורה דעה הלכות תלמוד תורה פרק א סעיף ד) עולה שכשידו של האב משגת אף כופים את האב ללמד את בנו את כל חלקי התורה, ואלו דבריו:

“אך מי שידו משגת ואינו רוצה לשכור מלמד לבנו – כופין אותו בכל מיני כפיות. ואם אינו בעיר ויש לו נכסים: אם אפשר להודיעו תחלה – מודיעים אותו, ואם לאו – יורדים לנכסיו שלא בפניו ושוכרים מלמד לבנו, כמו שנפרעים שלא בפניו לבעל חוב שלו ממש כי מן התורה האב הוא חייב ללמד לבנו בעצמו או למצוא לו מלמד שילמדנו כל התורה כולה, ואם אינו מוצא בחנם – אף על פי שהוא בעצמו אינו יכול ללמדו ואפילו אינו יודע ללמוד כלל בעצמו – חייב הוא מן התורה לשכור לו מלמד שילמדנו היטב לידע כל התורה שבכתב ושבעל פה כולה, דהיינו תנ"ך וכל הלכות פסוקות של כל התורה עם הטעמים כי הן הן פירוש התרי"ג מצות שבתורה ודקדוקיהם בכל פרטיהם, ואף שיש בהן חלוקי דעות הרי 'אלו ואלו דברי א-להים חיים', ואפילו המצות שאין נוהגות עכשיו, וגם ללמוד כל דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות שנאמר: 'כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת' ודרשו חכמים: 'שלא תאמר "למדתי הלכות די לי", תלמוד לומר "כל המצוה" – למוד הלכות ואגדות ומדרש' שהוא התלמוד שמפרש טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומקורם בדרשות הפסוקים שבתורה. וההלכות שאין להן דרשה בפסוקים הן קבלה הלכה למשה מסיני או מסברא. והכל ניתן למשה מסיני. וכן דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים שהן ההגדות כמו שדרשו חכמים על פסוק 'ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם' ומכל מקום לימוד ההלכות קודם ללימוד ההגדות.”

בנידון דנן, האב טוען שהוא דחוק ואין ביכולתו לשלם הוצאות תלמוד התורה של בניו. אין בטענתו כדי לפטור אותו מחיוב שכר לימוד המקרא של בניו. בנוסף לכך, במסגרת חלוקת הרכוש האב קיבל מחצית מדירת הצדדים שנמכרה, על כן יש לקבוע שהאב לא מוגדר כ'דחוק' אלא כמי שאפשר לו לשאת בחיוב, וכך חל עליו החיוב לשלם את כל הוצאות הלימוד של בניו – גם הוצאות לימוד משנה וגמרא.

האם מבקשת לחייב את האב רק במחצית מהתשלום החודשי לתלמוד תורה – נכון להיום סך 385 שקלים לחודש בלבד. לאור האמור יש לקבל תביעת האם ולחייב את האב בתשלום מחצית משכר הלימוד בתלמוד תורה, החל ביום הגשת התביעה – ביום כ"ז ניסן תשע"ד (27.4.14). מאחר שהאם שילמה לבדה לתלמוד התורה, החיוב שמוטל על האב הוא להחזיר לאם מחצית מהתשלומים ששילמה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משך החיוב

עד איזה גיל חל חיוב האב בתשלום שכר הלימוד לתלמוד תורה של בנו?

ביחס לגיל הלימוד של כל מקצוע ממקצועות התורה נאמר במשנה (אבות פרק ה משנה כא):
”הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד בן שמונה עשרה לחופה [...]”

במשנה במסכת אבות מתבאר אפוא שגיל הלימוד למקצועות המשנה והתלמוד מגיע לפחות עד לגיל שמונה עשרה שנים. לעיל התבאר שבכלל חובת האב ללימוד בנו תורה כלולה גם החובה ללמדו משנה וגמרא. נראה אם כן שחיובי האב בתלמוד תורה של בנו ממשיכים בהתאם לגיל שנקבע ללימוד כל מקצוע בו חייב האב ללמדו. מאחר שהאב חייב ללמד בנו גם משנה ותלמוד, וגיל הלימוד למקצועות אלה מגיע לפחות עד לגיל שמונה עשרה שנים, הרי שחיובי האב בתלמוד תורה של בנו, כפי שהתבאר, נמשכים לפחות עד להגיע הבן לגיל שמונה עשרה.

ראיה נוספת לכך נלמדת מהסוגיה המובאת בתלמוד הבבלי (במסכת קידושין דף ל עמוד א). הסוגיה עוסקת בחיובי האב כלפי בנו, ומובאת בה מחלוקת תנאים ביחס לגיל הנער שעליו דיבר הפסוק שבספר משלי (פרק כב פסוק ו) ”חנוך לנער לפי דרכו”, וכך למדנו בסוגיה: ”כתנאי: חנוך לנער על פי דרכו” – רבי יהודה ורבי נחמיה, חד אמר: משיתסר ועד עשרים ורתין, וחד אמר: מתמני סרי ועד עשרים וארבעה.”

רבי יהודה ורבי נחמיה נחלקו אם מדובר בטווח הגילאים שבין שש עשרה ועד עשרים ושתיים או בגילאים שבין שמונה עשרה ועד עשרים וארבע. בפירוש רש”י לסוגיה נאמרו שני פירושים, בהבנת נושא הסוגיה. לפירוש הראשון – הסוגיה עוסקת בהגדרת גיל הנשואים הרצוי, לפירוש השני – נושא הסוגיה הוא קביעת גיל החינוך הטוב ביותר.

בפירוש ‘המקנה’ לסוגיה האמורה, תלה את גיל החינוך לתורה המתבאר במשנה במסכת אבות, עם חיובי האב המתבארים בסוגיה, ובכך באר את המחלוקת שבסוגיה, כדלקמן:

”נראה לפרש פלוגתייהו על דרך שאמרו חז”ל בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן חמש עשרה לגמרא. נראה דטעם דקבעו חמש שנים לכל אחד מפני שאמרו כל תלמיד שאינו רואה סימן ברכה בתלמודו חמש שנים שוב אינו רואה, וכיון שאמרו בן שמונה עשרה לחופה נראה דאין לחשוב אותה שנה כדאיתא בכתובות (דף נו במתניתין) כשם שנותנין לאשה כך נותנין לאיש לפרנס את עצמו נמצא דאם נחשב גם כן חמש שנים לגמרא הוא מתחילת שיתסר עד תחילת כעשרים ושתיים, ולפי מה דאיתא בכתובות (דף נ) דאינו יורד עמו לחייו עד שתים עשרה שנה וכתבו התוספות שם בדיבור המתחיל ”שיהא אדם וכו” דהא דתנן בן עשר שנים למשנה לא שירוד עמו לחייו אלא לגלגל עיין שם, יש לומר דאיך תנא מיירי שצריך לירד עמו עד לחייו ומתחיל זמן המשנה מתחילת שלוש עשרה עד תחילת שמונה עשרה. וכבר כתבנו ששנת שמונה עשרה אין לחשוב נמצא שזמן התלמוד מתחילת מתחילת תשע עשרה עד תחילת עשרים וארבע. ובזה אתי שפיר שני הפירושים של רש”י ז”ל דקאי להשיאו וללמדו שהרי שש שנים הללו שנה אחת לנשואין וחמש שנים לתלמוד ודו”ק.”

מהסבר המחלוקת על פי פירוש המקנה עולה שקיים חיוב על האב ללמד בנו תורה בהתאם לגיל שקבעה המשנה במסכת אבות את זמן לימוד המשנה והתלמוד. מכאן שחיובי האב במצוות תלמוד תורה של בנו נמשכים לפחות עד מלאת לבן שמונה עשרה שנה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אמנם בנדון דנן, לצורך חיוב האב במחצית מהוצאות החינוך של הבנים עד גיל שמונה עשרה אין צורך להגיע להגדרה הכללית שהתבארה ביחס לגיל החיוב, שכן לצדדים הסכם גירושין. בהסכם נקבע בהסכמת הצדדים אופי החינוך שיינתן לילדים. היינו חינוך בתלמוד תורה ולאחר מכן בישיבות קטנות. הרי שיש התחייבות של ההורים בהסכם לחנך את הילדים בתלמוד תורה ובישיבות קטנות. מאחר שאין בהסכם סעיפים ביחס לתשלומי שכר הלימוד הנדרשים במוסדות אלה, אך קיימת התחייבות לחינוך האמור, הרי שיש לקבוע שקיים חיוב על הצדדים לשלם את שכר הלימוד הנדרש במוסדות בהם התחייבו לחנך את הילדים.

אין בהסכם כל חיוב על האם לשאת לבדה בתשלומי חינוך הבנים, כאמור האם מסכימה לשלם מחצית משכר הלימוד הנדרש ומבקשת לחייב את האב רק במחצית. על כן יש לחייב את האב לשלם מחצית מהוצאות החינוך עד הגיע כל ילד לגיל שמונה עשרה או לסיום שנת הלימודים שלאחר גיל שמונה עשרה לפי המאוחר שביניהם.

היות שההליך היה נחוץ, יש לדחות את בקשת בא כוח האב לחיוב האם בהוצאות משפט. האמור לעיל הוא דעת הרוב.

דעת המיעוט

לדעת המיעוט, ואף שהדברים דלעיל נכתבו בטוב טעם ודעת, אי אפשר לחייב את האב בתשלומים נוספים, מהנימוקים דלקמן:

התביעה שבפנינו היא תביעת האם להגדלת מזונות. בדיון שהתקיים בפנינו ביום ו' בתמוז התשע"ו (12.7.16) אמרה האם (פסקה 12 לפרוטוקול):

"אנחנו מבקשים שהוצאות החינוך יהיו מוטלות כולן על האב, סך הכול שבע מאות ושבעים ש"ח לשני הילדים. גם כשהם יעלו לישיבות – שיהיה על האב."

בא כוח האם הגדיר את תביעתה כדלקמן (פסקה 32 לפרוטוקול):

"התביעה שתלויה ועומדת זו תביעת האם להגדלת מזונות. אני לא הגשת בקשה לביטול פסק דין של הבורר. הבקשה הוגשה במסגרת התביעה שלי להגדלת מזונות."

והוסיף כדלקמן (פסקה 36 לפרוטוקול): "לא ניתן להתעלם כי צרכי הקטינים משתנים במהלך השנים. אלפיים ומאתיים ש"ח זה הרבה פחות מהמינימום."

בפסקה 36 לפרוטוקול הוסיף בא כוח האישה:

"גם אם יש פסק בורר אנחנו יכולים לטעון האם זה סביר או לא. זה לא סביר סכום של אלפיים ומאתיים ש"ח עבור שני ילדים [...] אנחנו לא מבקשים סכום אסטרונומי."

לשאלת בית הדין את האב אם הוא מסכים לבקשת האם לתשלום שכר לימוד, ענה האב (פיסקה 25 לפרוטוקול):

"אין לי אפשרות. אני חי היום בעולם הגלגולים. ממש ממש קשה לי. לא הקמתי משפחה. ממש אין לי. לקחתי את כל החובות של הדירה עלי. אצל הרב מרמרוש העלינו את כל הדברים שהיא צריכה לשלם. ממש כל מה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהיה אפשר להוציא ממני הם הוציאו. אני לא יודע מדוע הרב מרמרוש פסק נגדי”.

ולשאלת בית הדין אם הוא עובר ענה האב (פיסקה 36 לפרוטוקול):

”אני מתנדב בלב לאחים. יש קיצוצים ולא קיבלתי משכורת חצי שנה. קיבלתי ארבע מאות – חמש מאות ש”ח לחודש. בכולל משכורת ממוצעת היא אלף ושבע מאות ש”ח. היום אני מתנדב”.

והנה, הצדדים קיבלו על עצמם את סמכות הבורר בכל הקשור להסכם הגירושין. הצדדים הופנו אליו לבירור תביעותיהם ולהכרעה בעניין יישום הסכם הגירושין ותביעת להגדלת מזונות על ידי בית הדין בהרכבו הקודם. בהחלטתו מיום כ”ח בסיוון תשע”ה (15.6.15) שכותרתה ”תביעה להגדלת מזונות, הסדרי ראייה והמסתעף” התייחס הבורר – בין הנושאים הרבים שהועלו בפניו – לתביעת האישה להגדלת דמי המזונות. וכך כתב:

[...] לאחר שהוגשה תביעה בעניין בבית הדין הרבני בתל אביב, ולאחר שבית הדין הפנה את הצדדים לבורר החתום מטה וזאת לאחר שהצדדים קיבלו עליהם בהסכם הגירושין את הרב ישראל מרמרוש כבורר בכל הקשור לאמור בהסכם זה [...] התקיים דיון בין הצדדים והועלו מספר נושאים:

תביעת האישה להגדלת דמי המזונות, וזאת בגלל השתתפות בהסעות לתלמוד תורה [...].

מחצית משווי הרהיטים ומוצרי חשמל [...] שהאישה נטלה את תכולת הדירה [...].

בעניין תביעת האב לתשלום מחצית משווי תכולת הבית, כתב הבורר שאכן על פי האמור בהסכם 'מגיע לאב' מחצית מהתכולה, והוסיף בסעיף א' להחלטתו:

”לא הייתה לאישה שום זכות לקחת את כל תכולת הדירה [...] לטענת הבעל שיווי מחצית התמורה מהנ”ל הוא למעלה מעשרים אלף ש”ח”.

נימוקי דחיית התביעה להגדלת מזונות יפים גם לתביעה בעניין שכר הלימוד

ובעניין תביעת האישה להגדלת דמי המזונות, פסק הבורר בסעיף ב' להחלטתו כדלקמן:

”גובה מזונות הילדים בסך אלפיים ומאתיים ש”ח נקבע בהסכם בין הצדדים, ההסכם הביא בחשבון את רמת החיים שחיו הצדדים, וכן את יכולת האב לשלם מעבר לסכום זה, כמו כן הובא בחשבון שהאישה קיבלה מחצית מהתמורה שנתקבלה עבור הדירה, למרות שחלקה ברכישת הדירה היה פחות משמעותית, לא הוצגו שינויים בנתונים ובנסיבות כך שאין מקום לשנות סכומים אלו”.

יצוין בעניין זה כי בדיון שהתקיים בפנינו טען בא כוח האב כי האישה קיבלה מחצית מהתמורה שהתקבלה במכירת הדירה וזאת – ”מבלי שהשקיעה בה כלום” והוסיף בא כוח האב כי האב החזיר את הכספים שקיבל מהתמורה להוריו, כיוון שכספים אלה ניתנו לו מהוריו לצורך רכישת הדירה (פיסקה 45 בפרוטוקול הדיון בבית הדין מיום ו' בתמוז תשע”ו – 12.7.16).

בסעיף ג' להחלטתו קבע הבורר כדלקמן:

”למרות האמור לעיל נראה שיקשה על האישה לעמוד בתשלום עבור חלק הבעל בתכולת הדירה, והדבר יפגע ברווחת הילדים, לכן יש לצרף גם חוב זה כתשלום האב בהוצאות לטובת הילדים”.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובסעיף ד' להחלטתו, הביע הבורר צער על כך שנתונים שאינם נכונים הוגשו אליו על ידי בא כוח האישה.

הבורר סיים את החלטתו בהמלצה לאב לחרוג מהחלטה קודמת לפיה הוצאות הסעת הילדים מחדרה לבני ברק מוטלות על שני הצדדים בשווה, וכך כתב: "יש להמליץ לאב שישא בנטל כל הוצאות הנסיעה, הדבר יקל על רציפות הסדרי הראייה [...]"

מהאמור עולה אפוא שלאור כל הטענות והנתונים שהוצגו בפני הבורר, לא נמצאה עילה לשנות מהאמור בהסכם הגירושין ולהגדיל את חיובי האב לילדיו מעבר לאלה הקבועים בהסכם. על כן פסק הבורר כי אין לחייב את האב בהגדלת דמי מזונות. באשר להוצאות הנסיעות לתלמוד התורה, המליץ הבורר לאב כאמור לשאת גם בחלקה של האם.

סעד לאמור מדברי והתנהלות הבורר

אלא שביום ט' באלול תשע"ה (28.05.15) פנה הבורר לבית הדין בבקשה דלקמן:

"וכיון שנראה כי תועלת הדבר כי בית הדין הרבני את הדברים שהועלו בדיון מנקודת מבטו את העניין, וייתן את החלטתו בדברים שהועלו בדיון, ולכן הריני מעביר את הדברים לעיונו והחלטתו של בית הדין."

הבורר מוסיף ומנמק את בקשתו: "החלטה זו אמורה להועיל להביא לסיום הוויכוחים בין הצדדים. וויכוחים אלו פוגעים בסופו של דבר בילדים המשותפים."

דברי הבורר אינם מובנים לכאורה ואף סותרים את עצמם מיניה וביה, שהרי אם הוא מודיע שהחלטתו מיום כ"ח בסיוון תשע"ה (15.6.15) עומדת בעינה, נמצא אם כן שלא חזר בו מהחלטתו, כיוון שלא הוצגו שינויים בנתונים ובנסיבות כפי שהוא הדגיש בהחלטה וממילא אין גם כל עילה לערוך שינוי בהחלטה.

על כן יש לתמוה: מדוע הוא מפנה את הצדדים לבית הדין למתן החלטה "מנקודת מבטו, לצורך קיום ההחלטה"? וכי מבטו של בית הדין אמור להיות שונה מזה של בורר מוסכם ומוסמך אשר שמע את הצדדים וליווה אותם תקופה ממושכת, ירד לעומק המקרה ולעומק של הלכה, ונתן החלטות רבות ופסק את דינם?

האם פתאום הוא מוצא דופי בפסק דינו ולכן הוא מבקש שבית הדין "יציל אותו" מעיוות דין וישנה את פסק הדין במקומו?

למה הוא מתכוון בתוספת המילים "לצורך קיום ההחלטה"?

אם ההחלטה אינה נכונה ואינה צודקת, יש צורך לשנותה ואין מקום לקיים אותה, ומדוע הוא מבקש מבית הדין לקיימה? וכי בית הדין יקיים – או מוסמך לקיים – החלטה של בורר, אם הבורר עצמו מצהיר כי היא אינה בת קיום?

אלא נראה כי במתן פסק הדין לא היה כדי להשקיט את המריבות שבין הצדדים וכי הבורר היה נתון לבקשות טורדניות ובלתי פוסקות של הצדדים או מי מהם, וכפי שגם ניתן להתרשם מהחומר הרב שנערם בתיק בית הדין. משום כך בחר הבורר להשיב את התיק לבית הדין, תוך תקווה כי בכך יגיע הקץ לוויכוחים ולמריבות שבין הצדדים.

ההתרשמות היא כי הבורר כלל לא חזר בו ולא התכוון לחזור בו מהחלטותיו, וזאת התשובה לכל השאלות דלעיל. הבורר שמע היטב את הצדדים, שקל את כל טיעוניהם, ולאחר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מכן נתן את פסק דינו. גם לאחר שהצדדים הוסיפו להעלות טענות ומענות, לא מצא הבורר מקום לחזור בו מהחלטותיו שהרי לא השתנו הנסיבות, ואת פסק דינו הוא ראה כסופי.

חיזוק לכך יש למצוא מתוך תיאור של מה שהתרחש אצל הבורר בתקופה שלאחר מתן פסק הדין, לדבריו של בא כוח האב. בטיעונו בפני בית הדין, בדיון שהתקיים ביום ו' בתמוז התשע"ו (12.7.16) אמר בא כוח האב (פסקה 21 לפרוטוקול):

"בדיון עצמו הם צעקו על הבורר. הבורר רשם צ'ק ושם על השולחן. שאגות שלא היו מביישות [...] אני ראיתי איך הוא יצא. הבורר אומר לבית הדין אם אני הבורר [...] לא יכול להיות שהחלטות שלי לא מקבלות תוקף של פסק דין [...] הבורר כתב כי האם מטרידה אותו והוא צריך להגן על שמו הטוב."

ואכן, העיון בחומר שהוגש לתיק מעלה כי קיימת הבהרה של הבורר שבה כתב במפורש שמטרת פנייתו לבית הדין הייתה כפי האמור. בהוספה להחלטה הנושאת את התאריך של ה' בתמוז תשע"ו (11.7.16) כתב הבורר כי ההחלטה שניתנה על ידו ביום כ"ח בסיוון תשע"ה (15.06.15) – ההחלטה דלעיל שבה הוא פסק בכל העניינים שהועלו בפניו – עומדת בעינה.

וכך כתב:

"הבהרה: לבקשת [פלוני] הריני להבהיר בזאת את הדברים הפשוטים: הנאמר בהחלטה מתאריך כ"ח סיון תשע"ה הם דברים מחייבים. וכמי שליווה את הוויכוחים וההתנהלות בנדון זה, יש להדגיש כי הדברים צודקים הוגנים ופשוטים. וכיון שלמרות הנאמר בהחלטה המשיכו הצדדים ובעיקר האישה, אם הילדים, למצוא סדקים ותואנות, הדבר גרם למטרד וקושי בריבוי הפניות, ולכן נכתב האמור כאן, כי יש תועלת שבית הדין ייתן החלטתו בעניין מנקודת מבטו דבר שבוודאי יגרום שהצדדים ייצמדו להחלטה."

ההבנה של ההבהרה היא כי פסק הדין "צודק הוגן ופשוט" ועל כן הוא עומד בעינו ודבריו מחייבים, וכי מבוקש מבית הדין לגבות את פסק הדין כדי לשים סוף להטרדות ולוויכוחים, לאחר שגם בית הדין יבחן את הדברים מנקודת מבטו.

זאת ועוד, גם אילו היה הבורר מבקש לשנות את פסק דינו ללא שינוי נסיבות (בהתאם למבואר בשולחן ערוך חושן משפט סימן כ) היה הוא מנוע מכך – ראה שולחן ערוך חושן משפט (סימן יב סעיף ז וסעיף ט), שם מבואר כי לאחר שהבורר מונה כדין, אי אפשר לבטל את מינויו והצדדים חייבים לקיים את פסק דינו.

וראה בפתחי תשובה (חושן משפט סימן יב ס"ק טז) שכתב:

"אבל אחר שגזרו בפני בעלי דין, וכל שכן אם כתבו פשרתם ונתנו לבע"ד, אין להם רשות לשנות דכבר נגמרה שליחותן, ודבריהם אחר כך כאילו יצאו ממי שלא נתקבל לכך."

גם הערוך השולחן (חושן משפט סימן יב אות יא) כתב: "הפשרנים – כיון שהגידו הפסק לפני הבעלי דברים אין ביכולתם לשנות מאומה, מפני שגמרו שליחותם [...]"

הסמכות של הבורר להכריע בדין שהוגש לפניו פגה כשהודיע לצדדים את החלטתו או לאחר שמסר להם אותה בכתב. מאותה עת הוא נחשב כמי שסיים את השליחות שהוטלה עליו והוא אינו מוסמך יותר לפסוק בנידון או לערוך שינויים במה שכבר פסק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יתרה מזאת, משנתן הבורר את פסק דינו, הוא אינו יכול יותר לתת פרשנות למה שהוא פסק וכתב בפסק דינו. כך מבואר בדברי הרמ"א (חושן משפט סימן כג) שכתב: "אבל אם כבר כתב ונתן להם הפשרה, אין לו רשות להוסיף או לגרוע."

הרמ"א עוסק בבורר שכבר פסק לצדדים. משכתב את פסק דינו, אין הוא רשאי לשנותו, להוסיף עליו או לגרוע ממנו. טעמם של דברי הרמ"א מבוארים בתשובה מהר"ם די בוטון (סימן כג) שכתב שדומה הוא לדינם של עדים, כפי שבעדים קיימא לן "כיון שהגיד אינו חוזר ומגיד" כן הדין בדיין – כיון שאמר או כתב את דברו אין הוא מוסמך יותר להוסיף עליו.

וראה עוד בשו"ת פני משה (חלק ב סימן קז) שכתב לדון בדבריו אך הסכים עמו לדינא.

כאמור, לא רק שאין הבורר מוסמך יותר לשנות או להוסיף על פסק דינו, הוא אף אינו יכול ואינו מוסמך יותר ליתן פרשנות לפסק או לפרש את כוונתו לפסק, אם אין הדברים יכולים להתבאר מתוך הכתוב. כך כתב בשו"ת מהר"ם מיניץ (סימן ק):

"ושמא תאמר מאחר דפסקו רבנן הנ"ל, דין הוא שגם הם יעשו פירוש לפסק שלהן איך היה דעתן, ונשאל להן. הא ליתא, דאינו תולה בדעתם רק תולה במשמעות הפסק לפי אשר כתבו לשונם, וזה לא מוטל עליהו לבאר."

וראה מה שהוסיפו לבאר בזה הש"ך (שם ס"ק י), התומים (שם, אות י), הנתיבות המשפט (בחיודשו שם אות י), השער משפט (שם, אות ה), הפתחי תשובה (שם, באות ה) והערוך השלחן (שם, אות ג). וראה גם ברכי יוסף (כאן אות ח) שהביא את דברי המהר"ם מיניץ הנזכר.

למעלה מן הצורך נוסף כי לא ניתן לפרש את כוונת הבורר בכך שלאור הקשיים שנוצרו בטיפול בתיק הוא ביקש להסתלק ממנו, תוך הפניית הצדדים לבית הדין, שהרי קיים איסור להסתלק מן הדין. איסור זה קיים בין אם התביעות הוגשו לפני בית דין של מותב תלתא, בין שהוגשו לפני דין יחיד או בורר.

ראה שולחן ערוך (חושן משפט סימן יב סעיף א) שכתב: "שנים שבאו לפניך לדין, אחד רך ואחד קשה [...] משתשמע דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה, אי אתה רשאי לומר איני נזקק לכם."

וראה בספר ראש יוסף הלכות דיינים (סימן יב אות ה) שהוסיף כי האיסור להסתלק מן הדין קיים גם בבורר יחיד, זאת מאחר שהצדדים קיבלו אותו עליהם לדין. ראה עוד שו"ת מהר"י ברונא (סימן ריג) ושו"ת מהרשד"ם (חלק ג סימן סז).

לאור האמור נראה כי אין מנוס מהמסקנה שהבורר לא מצא עילה לשינוי פסק דינו, לא שינה אותו ולא ביטל אותו. על כן פסק הדין של הבורר שריר וקיים.

לאור כל האמור ומאחר שהתבאר שלאור כל הטענות והנתונים שהוצגו בפני הבורר, לא נמצאה עילה לשנות מהאמור בהסכם הגירושין ולהגדיל את חיובי האב לילדיו מעבר לאלה הקבועים בהסכם, ומשום כך פסק הבורר כי אין לחייב את האב בהגדלת דמי מזונות – אין גם מקום לקביעה כי בפסק הבורר אין התייחסות להוצאות שכר הלימוד בתלמוד תורה של הבנים, באופן ישיר.

למעלה מן הצורך נוסף: בפתיח להסכם הגירושין של הצדדים מיום כ"ו בטבת תשע"א (2.1.11) נכתב: "הואיל והצדדים הסכימו כי עליהם להתגרש זה מזה בגט פיטורין והגיעו להסכמה ביניהם בעניין החזקת הילדים וחינוכם וכו' וכן בעניין חלוקת הרכוש והממון שביניהם [...]"

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ההסכם והסמכת הבורר כוללים גם את נושא שכר הלימוד

אין מקום לטעות: ההסכם עוסק בכל הכרוך ב"החזקת הילדים וחינוכם וכו'", ואין מקום להחריג מהמוגדר בו את הוצאות שכר הלימוד של הבנים בתלמוד תורה. קביעה זו מקבלת חיזוק מהעובדה שבהסכם קיימת התייחסות לאופי החינוך שעל האם המשמורנית להבטיח לילדים. הוסכם שהילדים יתחנכו במוסדות לימוד חרדיים, דהיינו בתלמודי תורה. למרות זאת ולמרות העובדה כי הלימוד בתלמודי תורה כרוך בתשלום שכר לימוד, אין כל התייחסות בהסכם להוצאות הלימוד הנדרשות לקבלת החינוך המוסכם. העדר התייחסות מפורשת לתשלום שכר לימוד לתלמוד תורה בנוסף לתשלום המזונות מלמד על הסכמת הצדדים כי בתשלום המזונות כלולים כלל צורכי הילדים, לרבות הוצאות חינוכם בתלמוד תורה.

זאת ועוד, בפרק העוסק בעניין מזונות הילדים, מופיעה הסכמת הצדדים לכך שהאישה והילדים ימשיכו להתגורר בדירה הרשומה על שם שני הצדדים, כל עוד האישה לא נישאה בשנית. ובסעיף 15 להסכם נכתב:

"על פי חישובים שנעשו, ובצירוף כל הנתונים הקשורים בזכות הצדדים בדירה, השימוש בכל הדירה על ידי האישה מכסה את כל ההתחייבויות הממוניות של האב [...]"

אין ספק כי באותה עת לא היה מקום להוסיף התחייבות כל שהיא, תוך החרגה מהקבוע בהסכם. על כן, לו הייתה מועלת הטענה להגדלת מזונות מהטעם שאין בהסכם התייחסות להוצאות שכר הלימוד בתלמוד תורה של הבנים, הייתה הטענה נדחית. שהרי "השימוש בכל הדירה מכסה את כל ההתחייבויות הממוניות של האב" – גם התחייבויות שלא ניקב שמן באופן מפורש.

על כן, משהוסכם בסעיף 19 להסכם כי חלף הקבוע בסעיף 15 להסכם, והחל בתקופת הנישואין השניים של האישה ולאחר מכירת הדירה "ייקבע חיוב המזונות המוטל על הבעל, בסך אלף ושמונה מאות ש"ח [...] ובנוסף לכך ישלם עבור מדור סך ארבע מאות ש"ח [...] בנוסף לכך כל הוצאות רפואיות חריגות יתחלקו האב והאם בשווה" – יש לראות את קביעת חיובי האב אלה כהמשך לחיובו הנקוב בסעיף 15, לפיו כאמור "כל התחייבויות הממוניות של האב מכוסות", ואין להוסיף עליהן.

בנוסף, ההבנה הפשוטה לסעיף 19 היא שחיוב הכללי למזונות נקבע על סך אלף ושמונה מאות ש"ח והוא הכללי, ממנו הוחרגו שני חיובים – מדור ומחצית הוצאות רפואיות – כלל ופרט ואין להוסיף על הכלל. על כן חיוב שלא נכלל במפורש בהסכם אינו בר מימוש, וזאת גם אם הוא חיוב גמור.

על כך יש להוסיף כי האישה התחייבה באופן חד-משמעי שלא תתבע הגדלת המזונות. התחייבותה זו כוללת כל דרישה להגדלת חיוב מחיובי הבעל, מעבר לחיוביו המפורטים בהסכם. שכך נכתב בסעיף 12 להסכם:

"האישה מתחייבת בזה, שלא להגיש באמצעותה ובאמצעות כל אדם אחר מכוחה ו/או מטעמה ו/או מיזמתה כל תביעה בשמה ו/או בשם הילדים ו/או בשם כל אדם אחר נגד הבעל [...] עבור מזונות מכל סוג שהוא – מעבר למזונות אשר אותם חייב הבעל על פי האמור בהסכם זה [...]"

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובסעיף 22 להסכם הוסיפה האישה והתחייבה לשפות את האב בעבור כל הוצאותיו וכן בעבור כל סכום אשר יחוייב לשלם, מעבר לאלה שהתחייב להם בהסכם.

בית הדין שאישר את הסכם הגירושין של הצדדים נמנע מנתינת תוקף של פסק דין לסעיף זה, למרות התחייבות האישה וחתימתה על כך. ואכן, יש מקום לדון בתוקפו של חיוב השיפוי, אולם התחייבות האישה שלא לתבוע הגדלת חיוב או הוספת חיוב על חיובי האב בעינה עומדת. בהתחייבות זו ישנה הבהרה והסכמה של הצדדים וכן גם הודאת האישה כי כל חיובי האב לילדיו גלומים בחיוביו המפורטים בהסכם, ואין מעבר להם.

לאור המבואר יש לפסוק כי פסק דינו של הבורר תקף ואין להוסיף עליו. על כן יש לדחות את תביעת האישה להגדלת מזונות ותשלום שכר לימוד.

כאמור, זו דעת המיעוט ונפסק כדעת הרוב.

הכרעה ופסק דין

לאור האמור פוסק בית הדין:

1. בית הדין נותן תוקף להחלטת הבורר מיום כ"ח בסיוון תשע"ה (15.6.15) פרט לחיובי האב בהוצאות חינוך הילדים בתלמוד תורה.

2. האב חייב לשלם מחצית מהוצאות שכר הלימוד של הבנים בתלמוד תורה עד לגיל שמונה-עשרה של כל ילד או לסיום שנת הלימודים שלאחר גיל שמונה-עשרה, לפי המאוחר שביניהם.

3. האב חייב לשלם לאם מחצית מהוצאות שהוציאה עבור שכר הלימוד, בסך 385 ש"ח לחודש החל ביום י"ג אייר תשע"ד (27.4.14).

4. האם פטורה משיפוי האב בגין החיובים שבהחלטה.

5. שאר המחלוקות שבין הצדדים יוכרעו לפי החלטות הבורר.

7. אין פסיקת הוצאות.

מותר לפרסם את פסק הדין לאחר השמטת פרטים מזהים.

ניתן ביום ה' באלול התשע"ו (8.9.16).

הרב יצחק רפפורט

הרב מאיר קאהן

הרב מאיר פרימן — אב"ד